

ATATÜRKÇÜ Parti

İlk Kez Kuruluyor: ATATÜRK Dönemi

Sina AKŞİN^(*)

Başlıkta dile getirilen sav birçoklarına açıkça yanlış gelebilir. "Atatürk'ün kurduğu CHP, Atatürkçü bir parti değil miydi?" diye soracaklardır. Tabii ki CHP Atatürk'ün kurduğu partiydi. Atatürk'ü, Devrimi destekleyen, değerli, ama yardımcı bir örgüttü. Siyaseti kitlelere öğretmeye, çağdaş bir siyasal bilinci uyandırmaya çalışan bir çeşit okuldu. Ben Atatürkçü parti derken

1) Devrimi oluşturan ya da oluşturulmasına özgün katkıları olan, ya da
2) Atatürkçülük bir ideoloji haline gelmişse, o ideolojiyi benimseyen ve uygulamak isteyen bilinçli ve etkin üyelerin oluşturduğu bir parti demek istiyorum.

Atatürk 7 Eylül 1922'de, yani Büyük Taarruzun ereğine ulaşmasından iki gün önce, kimi gazetecilere verdiği demeçte Halk Fırkasının kurulacağını açıklamıştı.¹ Türkiye'nin her alanda gerilikten kurtarılması gerekiyordu. Bunun için bir programa gereksinim vardı. Bu programın uzun bir döneme kılavuzluk etmesi için "memlekette bilcümle vatanperveranın" ona yardımcı (müzahir) olması gerekmektedir. İşte bu amaçla Atatürk bir Halk Fırkası kurmak niyetindeydi. Başka ülkelerin "bu gibi fırkalarının" programlarını incelemiş bulunuyordu, fakat bunların ülkenin gerçek gereksinimlerini tümüyle karşılamak için yetersiz olduklarını söylüyordu. Bunun için bütün yurtseverlere, bilim adamlarına başvurmuştu. Ardından Atatürk bir programın ana konularını açıklıyordu:

^(*) Prof. Dr., A.Ü. SBF

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İst., Doğan Kardeş Basımevi, 1952), s. 580-2; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii* (Ank., Ayyıldız Matbaası, 1965), s. 26-8.

- 1) Köylü ve halkı ezen vergilerin düzeltilmesi,
- 2) tarım ve sanayii geliştirecek iktisadi önlemler,
- 3) orman ve maden gibi doğal kaynaklardan kamu çıkarı için daha kolay yararlanmak üzere yasal düzeltmeler,
- 4) arazi ve emlak mülkiyetinde daha güvenli yasal bir yapı kurmak,
- 5) evkaf işlerinin düzeltilmesi,
- 6) bayındırlık işleri,
- 7) askerlik süresi.

Ülkeyi borçlu durumda (hal-i tedeyyünde) bırakan nedenlerin giderilmesi konusunda uzmanların gönderecekleri görüşler değerlendirilecekti. Görülüyor ki, bunlar, herhangi bir iktidarın işlerin iyi yürümesi için "zaten" ele alması gereken şeylerdi. Tabii devrimci bir iktidarın bunlara yaklaşımı, düzeltmeci ya da "idare-i maslahatçı" bir iktidardan farklı olurdu. Ama bu konulara bakınca Atatürk Devriminin esaslarını görmek olanaksızdır. Aydınlanmayla, halifeliğin, şeriatın kaldırılmasıyla, laikliğin getirilmesiyle, kadın-erkek eşitliğiyle ilgili hiçbir işaret yoktur. Nutuk'un (1927) ilk birkaç sayfasını biliyorsak buna hiç şaşırmayız, çünkü Atatürk orada Devrim programını "ulusal bir sır" olarak sakladığını ve onu gerçekleştirmek yönündeki adımları ancak sırası geldikçe açıkladığını belirtiyor.

1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı alındıktan sonra, 8 Nisan'da partinin kuruluşu ve bir program niteliğinde olan Dokuz Umde açıklandı. Parti ertesi günü, tüzüğünün de yapılmasıyla kurulmuş oluyordu. Dokuz Umdenin ülkenin en acil gereksinimleri, uzmanların görüşleri ve özellikle İzmir'de toplanan İktisat Kongresinin çalışmaları dikkate alınarak hazırlandığı bildiriliyordu.

1. umde egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait ve ulusun gerçek ve tek temsilcisinin TBMM olduğunu belirttikten sonra, bu ilkenin ışığında devlet ve yönetim örgütlenmesine ilişkin çıkarılacak kim iyasaları sayıyordu.
2. umde saltanatın kaldırılması ve egemenliğin ulusa ait oluşunun değişmez bir kural olduğunu açıkladıktan sonra, halifeliği, dayanağı (istinadgahı) TBMM olan İslam arası yüksek bir makam olarak tanımlıyordu.
3. umde ülkede güvenlik ve asayiş sağlamanın en önemli görev olduğunu belirtiyordu.
4. umde mahkemelerin hızlı adalet dağıtacağını, yasaların yeniden ele alınacağını duyuruyordu.
5. umde aşar ıslahatı, bütün tarım ve ticareti, krediler, Ziraat Bankası, ta-

- rımsal donatım, yerli sanayinin özendirilmesi, demiryolları, ilköğretimin birleştirilmesi, bütün okulların çağcılaştırılması, öğretmen ve müderrislerin geçimi, halkın aydınlatılıp eğitilmesi, sağlık kurumları, orman ve hayvancılık konularına değiniyordu. Ordu ile ilgili
6. umde askerlik hizmetinin, özellikle askerlikte okuma yazma öğrenenler için kısaltılmasından, ordu mensuplarının gönencinden söz ediyordu.
 7. umde yedek subaylar, malul gaziler, emekliler, dul ve yetimlere ilişkindi.
 8. umde yönetimin ve memurların durumunu ele alıyordu.
 9. umde ülkenin hızla onarılıp canlandırılması için devlet önlemlerinin yanında bu iş için kurulacak şirketlerin özendirilmesini öngörüyordu. Bir de barışla ilgili ek bir madde vardı. Ulusal, iktisadi ve yönetim bağımsızlığı mutlaka sağlanmak şartıyla barışa ulaşılmaya çalışılacaktı.

Giritlioğlu Dokuz Umde için seçim beyannamesi diyor. Gerçekten, belgenin başında "Beyanname" sözcüğü var ve ARMHC Reisi Gazi Mustafa Kemal diye imzalanmış. Ona göre CHP ilk programını ancak 1931 tarihli Kurultayda yaptı.² Bence Dokuz Umde kısa da olsa, adı Beyanname de olsa, bir kongre ya da kurultayca oluşturulmamış da olsa, Program, yani yapılması tasarlanan işlerin bir dökümüdür. Bence sorun o değil. Sorun, Dokuz Umdenin yapılacak işleri göstermesi (ve bunların bir çoğu yapılacaktır), fakat eğitimle ilgili madde dışında gerçekleşecek devrim konusunda bir ipucu bile vermemesidir. Egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusa ait olduğu, saltanatın kaldırıldığı önemle vurgulanıyor, fakat bu, Devrimin başarılı bir adımıdır, başarılacak bir adımı değil. Devrimin adımları, gerçekleştirme sırası gelinceye değin Atatürk'ün partisinin programında değil, "milli sır" olarak onun kafasındaydı. Tasarladığı Devrimin ana noktalarını, öyle anlaşıyor ki, yalnızca Erzurum'da Mazhar Müfit Kansu'ya 1919'da açıklamıştı.³

Giritlioğlu, gördüğümüz üzere, ilk CHP programının 1931 Kurultayında ortaya konduğunu söylüyor. Ama anlaşılan, Devrimin önemli adımları programda yine yoktu. Bir kısmi istisnayla; yerel seçimlere katılmış olan kadınların gelecek genel seçimlere katılacakları öngörüldü. Türk Ocaklarının kendini feshetmiş olduğu Kurultaya bildirildi, ama asıl önemlisi, Halkevlerinin kurulması burada sözkonusu olmadı. Devrimin ilerdeki adımları her

² Giritlioğlu, s. 30.

³ Mazhar Müfit Kansu, *Atatürk'le Beraber*, C. I, (Ank., Türk Tarih Kurumu, 1966).

zaman olduğu gibi, Atatürk'ün kafasındaydı. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) da Kurultaydan bir ay önce kuruldu. Sanırım 1932 Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu), 1933 Üniversite Kanunu, 1934 Soyadı Kanunu, Lakap ve Ünvanların Kaldırılması Kanunu, Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun, gibi devrimin adımları da 1931 Kurultayınca öngörülmuş şeylerden değildi.

Sanırım bu bölümde CHP'nin Atatürk dönemindeki durumunu gözden geçirmiş olduk.

II. Atatürkçü Parti ilk Kez Kuruluyor: Atatürk'ten Sonraki Dönem

CHP'nin işlevi neydi? İlk yazımda da işaret ettiğim gibi, CHP Devrimi halka aşılama, öğretmeye, çağdaş bir siyasal bilinci uyandırmaya çalışan bir çeşit okuldu. Onun için CHP'nin siyaseti olanaklı olduğu ölçüde çok üye edinmekti. 1930'da nüfusun % 5,5'ini oluşturan 800.000 üyesi varken, 1936'da nüfusun % 78'i olan 1.260.000 üyesi vardı. 1923'te yolsuzluk yapmamış, Kurtuluş Savaşına karşı çıkmamış, Partiye kötü niyetle gelmeyen her kişinin üye olabilmesi öngörülüyordu. 1935'te Türkçe bilmek, üyeliğe önerenlerin en az iki yıldır üye olmaları koşulları eklendi. Koşullar çoğalmakla birlikte, üye sayısı kabarıyor ve parti yöneticileri bunu özendiriyorlardı. 1941 Ocak ayında CHP Genel Sekreterinin gönderdiği bir genelgede, her il nüfusunun en az % 10'unun üye yazılmasının ereklenmesi isteniyordu.¹ CHP'nin ikinci işlevi üyelere gelen ve genellikle gereksinim ya da yakınmaları dile getiren dilekleri yerel parti kongrelerine, orada sonuçlandırılmıyorsa, Kurultaya getirmektir. Muhtemelen bunun içindir ki Kurultaylar uzun sürüyordu. 1931 Kurultayı 9, 1935 Kurultayı 8, 1947 Kurultayı 19 gün sürmüştü. Dilekler Komisyonlarda değerlendiriliyor ve çözüm için idareye iletiliyordu. H. Uyar tek parti döneminde CHP Kongrelerinden önerilerin istemediği bir kararın asla çıkmadığını belirtiyorsa da, sözü edilen iki işlevin demokrasi (yani özgürlük ve eşitlik) açısından son derece yararlı oldukları açıktır.² Ama Devrim açısından bakınca CHP'nin rolünün önemli ama açıkça ikincil ve destekleme, yaygınlaştırma ile sınırlı olduğu ortaya çıkıyor. Devrimle ilgili kararları Atatürk alıyordu, CHP uyguluyordu.

Başka türlü de olamazdı. Koşullar olmakla birlikte, bu denli kolayca girilen üye çokluğunu erekleyen bir partide üyelerin fazla bir ağırlığı olması

¹ Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi (İst., Boyut Kitapları, 1998), s. 231-5

² Uyar, s. 247-8, 252-4.

beklenemezdi. Diyebiliriz ki seçkin (bilinçli, etkin) üyeleri olan bir örgütte örgüt içi demokrasinin işleme olasılığı daha yüksektir. Aynı mantıkla denebilir ki, üye niteliğine önem vermeyen, kolay girilen (bu yüzden de genellikle çok sayıda üyesi olan) örgütlerde örgüt içi demokrasiyi işletmeme yönündeki eğilimlerin daha güçlü olması olasılığı daha yüksektir.

Seçkin üyelik – örgüt içi demokrasi bağıntısını gösteren bizden bir örnek, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İT) olabilir. Kurulduğu zaman (1889) yasadışı bir ihtilal örgütü olduğu için, tabii, kimleri üye yaptığı konusunda son derece dikkatli davranmak zorunda olmuş, fakat II. Meşrutiyet Devrimini başardıktan sonra da genellikle aynı dikkati sürdürmüştür. Sonuç olarak İT’de tek adam egemenliği olmamış, askeri kanattan Enver, sivil kanattan Talat zaman içinde sivrilmişlerse de Merkez-i Umumi her zaman ağırlığını az çok koruyabilmiş, genellikle her yıl yapılan Umumi Kongre günümüzdeki parti kongreleri gibi basmakalıp toplantılar değil, sorunları tartışan, kararlar alan, yöneticileri değiştirebilen toplantılardır. Seçkin üyelere oluşan bir örgütte önderler tabanlarını devre dışı bırakmayı kolay kolay göze alamayacakları gibi, toplu (kolektif) akla danışmak gereksinimini de duyacaklardır denebilir. Oysa rastgele üye ile doldurulmuş, şişirilmiş bir örgütte üye tabanına danışma eğilimleri daha zayıf olacak ve üyeleri olanaklı olduğu ölçüde devre dışı bırakmanın yolları aranacaktır.

Atatürk ölüp yerine İnönü gelince durum değişmedi. İnönü ne derse CHP onu yapıyordu. Köy Enstitülerini kurarken onu destekliyordu. (Köy Enstitülerinin kurulmasının CHP’nin bir kararı sonucu olduğunu sanmıyorum.) İnönü Köy Enstitülerini yozlaştırırken, kapatılmalarına seyirci kalırken, yine uysalca peşinden gidiyordu. Çok-partili dizgenin getirilmesi CHP’nin hangi yetkili kurulunun sonucunda oldu? İsmet İnönü 1965’te CHP’nin ortanın solunda olduğunu açıkladığında, yetkili kurullara danışılmış mıydı? CHP’nin 1950’lerde Kasım Gülek’i İnönü’ye karşı genel sekreter yapması, kuşkusuz bir kişilik belirtisiydi. Ama İnönü’nün genel başkanlığı tartışma konusu olmamıştı. Bu karşı çıkışta belki ideolojik bir yön vardı, ama çok da belirgin sayılamaz. Zaten daha sonra İnönü "ya ben, ya o" diye dayatınca Kurultay Gülek’ten vazgeçti. 1972’de CHP Kurultayı yine böyle bir dayatma karşısında Ecevit’i yeğlerken, çok daha ideolojik davranmış oluyordu. Herhalde ortanın solu, sosyal demokrasi siyasetinde Ecevit’in daha içten, daha gayretli, daha solda olması bekleniyordu.

Fakat bütün bu tartışmaların Atatürkçülük ideolojisiyle fazla bir ilgisi olduğu söylenemez. Atatürkçülük bir ideoloji olarak ancak 1980’lerde bil-

lurlaşmaya başladığına göre,³ bunu zaten bekleyemeyiz. Ecevit ya da sonraki genel başkanlar zamanında da CHP örgütünün önderin bir aracı olmaksızın ne ölçüde çıktığı tartışılabilir. Ama Aydınlanma Devrimine sırt çevirmiş bir CHP'nin Atatürkçülüğü – partiyi Atatürk kurmuş olsa da- çok su götürür. Sırt çevirme durumu Köy Enstitülerinin, Halkevleri ve Halk Odalarının kapatılmasına seyirci kalmak, bu kurumları yeniden kurmayı programına almamakla somutlaşmıştır. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin ordunun çabasıyla gerçekleşmiş olması CHP'yi bir kez daha Aydınlanma Devrimi, yani Atatürkçülük bakımından iyice "sınıfta bırakmıştır".

Sonuç: Yukarıda göstermeye çalıştığım gibi, Atatürk Devrimini Atatürk yapıyordu. CHP Atatürk'e yardımcı bir kuruluştur. İnönü 1945'e değin Devrimi sürdürdü, dolayısıyla CHP bunu da destekledi. 1945'te İnönü çok partili dizgeyi benimseme kararı alınca ve bununla birlikte Devrime sırt çevirmeye başlayınca, CHP de 1957 Kurultayında ayak uydurmakta gecikmedi. 1950'de Demokrat Parti iktidarı Kısmi Karşıdevrimi başlatınca, İnönü ve dolayısıyla CHP, buna büyük ölçüde seyirci kaldılar. İnönü laiklik ve bağımsızlık konusunda kimi titizlikler gösterdiyse de, esas mücadelesi DP'nin çok-partili dizgeyi doğru dürüst işletmemesine karşı oldu. Yoksa Devrimin dondurulmasına, Aydınlanmanın rafa kaldırılmasına fazla bir itirazı olmadı. 27 Mayıs 1960'tan sonra da bu çizgi değişmedi. 1965'te ortanın solunun, daha sonra sosyal demokrasinin benimsenmesi Atatürk'ün halkçılık ilkesine bir yaklaşma sayılabilirse de, burada Atatürkçülüğün etkisinden çok sosyalizmin, sosyal demokrasinin etkisinden söz etmek uygun olur. Aydınlanmaya karşı duyarsızlık devam etti. CHP hemen her zaman, Cumhuriyetin bütün büyük partileri gibi, bir şef partisi olmuştur.

Atatürk Devrimi

- 1) hemen hemen tümüyle Atatürk'ün yatığı olduğuna, ve
- 2) Atatürkçülük ideoloji olarak ancak 1980'lerin ikinci yarısında ortaya çıktığına,
- 3) o tarihlerde (ve bugün de) CHP'nin Atatürk Devrimiyle doğrudan ilgisi olmadığına göre, o zamana (80'lere) değin Türkiye'de devrim önderliği yapan hiçbir parti (örgüt) olmadı diyebiliriz. Atatürkçülük ideolojisi billurlaştığında, bunun örgütü siyasal bir parti değil, bir dernek, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) oldu (1989). Fakat ADD'nin siyasete ağırlığını koyma girişimi (Ulusal Güçler Meclis-

³ S. Akşin, "Atatürkçülük İdeolojisinin Billurlaşma Süreci", Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi (Ank., İmaj Y., 2002).

leri hareketi) önlendi. Zaten sözüm ona Atatürkçü partilerin umursamazlığı ve ADD'nin dernek yapısıyla bunu yürütmek kolay değildi. Dolayısıyla 2000'lerde Atatürkçü bir partinin kurulması gündeme geldi. Kısmi Karşıdevrimin eseri olan yarım yüzyıllık Yağma Dönemi sonunda "dibe vuran" Türkiye'nin tek umudu Atatürkçü partidir diye düşünüyorum.